

בית לשכינה

נעה נגן

מדוע נבצר מדוד לבנות בית לה? ידועה התשובה מדברי הימים "כי דמים רבים שפכת ארצה לפני". קריאות דייקניות בספר שמואל מעלות תשובות אחרות

"ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו" (שמות כה, ח-ט). פסוק מוכר זה מעורר תהיות בקריאה מעמיקה: מה משמעות הציווי לעשות מקדש כדי שה' יוכל לשכון בתוכנו? האם נדרש מקום פיזי או שמא תנועה נפשית - הכשרת ליבם של ישראל להתקדש? לתהיות אלה מצטרפת גם שאלה פרשנית: בשני הפסוקים מכונה המקום בשתי מילים שונות - האם יש הבדל בין המקדש, הנזכר בפסוק הראשון, לבין המשכן, שבפסוק השני?

עשיית מקדש לה' מתבצעת בדרכים שונות, והיא תלויה במצבם של ישראל. כשישראל נסעו במדבר הם בנו וייחדו לה' משכן - מבנה נייד שאין לו מקום קבוע, אוהל הנע איתם. הציווי 'ועשו לי מקדש' התבטא אז בנוכחותו בתוך מחנה ישראל. בהקשר זה המילה 'מקדש' אינה מציינת את הניגוד של 'משכן', כלומר מבנה קבוע לעומת אוהל, אלא את המרכז הקדוש. כשישראל התכוננו לכניסה לארץ ולהתנחלות בה נקשרה עשיית המקדש במקום ספציפי, 'המקום אשר יבחר ה'!¹ בתקופת כיבוש הארץ הקימו שלושה משכנים - בשילה, בנוב ובגבעון - אך אלה היו עדיין מבנים ארעיים. דוד המלך היה נקודת המעבר, בהיותו מי שביקש לעבור מהמשכן של ישראל הנוודים אל המקדש של ישראל היושבים כבר בארצם.

כיוון שעם כינונה של מלכות דוד מתחולל המעבר ממשכן למקדש, במשמעות של בית קבוע, נבחן את ההבדל בין השניים דרך סיפור בקשת דוד לבנות בית לה' ותשובת ה' לבקשה זו.

1 בספר דברים חוזר צירוף זה שוב ושוב, לדוגמה: "אלה החקים והמשפטים אשר תשמרו לעשות בארץ אשר נתן ה' אלהי אבותיך לך לרשתה [...] כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל בטיכם לשום את שמו לשכן תדרשו ובאת שמה. והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת תרומת ידכם ונדבתיכם ונדרתיכם וזבחיכם ואת כל אשר אנכי מצוה אתכם עולתיכם וזבחיכם יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם עולתיכם וזבחיכם מעשרתיכם ותרמת ידכם וכל מבחר נדריכם אשר תדרו לה" (דברים יב, א-יא).

א. בקשת דוד לבנות בית לה' - היענות לדרישת ה' או שירה חדשה?

דוד מוכר לנו מהכתובים בספר שמואל ובתהלים. בשני הספרים מצטיירת דמותו של אדם הצמא ומשתוקק למצוא לה' את מקום משכנו. בתהלים דוד נשבע: "אִם אָבֹא בְּאֵהָל בֵּיתִי אִם אֶעֱלֶה עַל עַרְשׁ יְצוּעֵי. אִם אֶתֵּן שְׁנַת לְעֵינַי לְעַפְעָפֵי תְּנוּמָה. עַד אֲמַצֵּא מְקוֹם לַה' מִשְׁכָּנֹת לְאֲבִיר יַעֲקֹב" (תהלים קלב, ג-ה). בסיפור העלאת הארון בספר שמואל מסופר שדוד מפוז ומכרכר לפני ה', מקריב קורבנות לרוב ומחלק מנות ומגדנות לכל איש ואישה. כך הוא הופך את התהלוכה לאירוע שבשמחתו משתתפים כל ישראל.² נעיין עתה בפסוקים המתארים את המשך האירועים אחרי הגעת הארון לאוהל שיועד לו בחצר בית דוד בירושלים:

וַיְהִי כִּי יָשָׁב הַמֶּלֶךְ בְּבֵיתוֹ וְה' הִנִּיחַ לוֹ מִסְבִּיב מִכָּל אִיָּבּוֹ. וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל נָתָן הַנְּבִיא וַיֹּאֶר נָא אֲנֹכִי יוֹשֵׁב בְּבֵית אֲרָזִים וְאֲרוֹן הָאֱלֹהִים יוֹשֵׁב בְּתוֹךְ הַיְרִיעָה. וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל הַמֶּלֶךְ כֹּל אֲשֶׁר בִּלְבָבְךָ לָךְ עֲשֵׂה כִּי ה' עִמָּךְ (שמואל ב, ז, א-ג).

הפרשנים מעירים שהפסוק הראשון מביא מעין הוראה ותזכורת שהתמלאו התנאים וכשרה השעה לבניית בית המקדש, שכן יש מלך לישראל והושג שלום מהאויבים.³ בפסוק הבא מבטאת האי-נחת של דוד מן הפער בין פאר ארמונו שלו לפשטותו של האוהל שבו מונח ארון ה'.⁴ תשובת נתן מעידה על תמימות דעים בין המלך והנביא. שניהם הניחו שבשלו התנאים לבניית המקדש ושזו מחווה נכונה, ואולי אף מימוש חובתו של מלך היושב בלב ממלכתו השלווה, כלפי אלוהיו.

בהמשך הפרק תשובת ה' מפתיעה אותנו, הקוראים, כשם שהיא מפתיעה את גיבורי הסיפור:

וַיְהִי בַלַּיְלָה הַהוּא וַיְהִי דְבַר ה' אֶל נָתָן לֵאמֹר. לָךְ וְאִמְרָתְךָ אֶל עַבְדִּי אֶל דָּוִד כֹּה אָמַר ה' הַאֲתָה תִּבְנֶה לִּי בַּיִת לְשִׁבְתִּי. כִּי לֹא יִשְׁבְּתִי בְּבֵית לְמִיּוֹם הַעֲלֹתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם וְעַד הַיּוֹם הַזֶּה וְאֶהְיֶה מְתַהַלֵּךְ בְּאֵהָל וּבְמִשְׁכָּן. בְּכֹל אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי בְּכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַדָּבָר דִּבַּרְתִּי אֶת אֶחָד שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר צִוִּיתִי לְרַעוּת אֶת עַמִּי אֶת יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר לָמָּה לֹא בָנִיתֶם לִי בַּיִת אֲרָזִים (שם, ד-ז).

2 שמואל ב, יב-כ.
 3 רש"י לשמואל ב ז, א: "וה' הניח לו - אמר: הרי נתקיים 'והניח לכם מכל אויביכם' וגו' (דברים יב, י), מה כתיב אחריו 'והיה המקום אשר יבחר' וגו'. מעתה עלינו לבנות בית הבחירה".
 4 לאורך ספר שמואל העם שוגה ביחס לארון ה'. הוא מתייחס אליו באופן פולחני במקום להבין שאין הוא אלא מרכבה לשכינה. הדבר בולט למשל ביחסו של עלי הכהן לארון, כאשר פלשתים מנצחים את ישראל במלחמה, ועלי מוטרד מלקיחת הארון יותר משמטריד אותו מצבם של ישראל. כך כתב הרב אמנון בזק, "גלה כבוד מישראל אל הלקח ארון האלהים" - בין רחל לאשת פינחס, **מגדים** כח (תשרי תשנ"ח), עמ' 13-14, 18. בשיעור שעסק בתקופת הברונזה ובכתבי אוגרית, בקורס "סוגיות היסטוריות, תקופת בית ראשון" במכללת הרצוג בשנת 2019, הציע ד"ר חגי משגב שבקשתו של דוד לבנות בית לה' הייתה מושפעת מהתפיסה האלילית שראתה במקדש בית.

בלילה ההוא מגיעה תשובת ה' המהפכת את היוצרות. דוד, שלכאורה הוא הדמות האידיאלית לבניין הבית, אוהב נאמן ומסור, לא יוכל למלא את משאלת ליבו. הסיבה לכך אינה מפורטת. עלינו לפענח את פשר המילים: "האתה תבנה לי בית לשבתי". האם משמעותו של הסירוב היא שדוד דווקא אינו מי שמתאים להיות בונה הבית, או שהמשמעות היא שה' אינו מעוניין שיבנו בעבורו בית?

מפורסמת התשובה מספר דברי הימים: "ויאמר דָוִד לְשִׁלְמֹה בְנֵי אֲנִי הֲיֵה עִם לְבָבִי לְבָנוֹת בַּיִת לַשֵּׁם ה' אֱלֹהֵי וְיֵהִי עָלַי דָּבָר ה' לֵאמֹר דָּם לְרֹב שִׁפְכָתָ וּמִלְחָמוֹת גְּדֹלוֹת עָשִׂיתָ לֹא תִבְנֶה בַיִת לַשֵּׁמִי כִּי דָמַיִם רַבִּים שִׁפְכָתָ אֶרְצָה לְפָנָי" (דברי הימים א כב, ז-ח). אולם בפסוקי הסיפור בספר שמואל אין התייחסות לשפיכות הדמים של דוד. את הסיבה לאי-התאמה של דוד לבניין המקדש עלינו לחפש אפוא מתוך הרמזים בפרק.

מהי משמעות ההיגד: 'כי לא ישבתי בבית... ואהיה מתהלך באוהל ובמשכן?' נראה שהפסוק, המביע את פליאתו של ה' מבקשת דוד, מבחין בין בית לבין אוהל ומשכן. אם כן, מהי משמעותה של המילה 'בית' בהקשר זה?

השאלה אך מתחזקת בהמשך הפרק, כאשר מתגלית תפנית בתשובה: ה' נעתר לבקשה, אך היא לא תתקיים בימי דוד; בנו הוא שיבנה בית לה', ולו מובטח כיסא המלוכה לעולם:

וְעָתָה כֹּה תֹאמַר לְעַבְדֵי לְדָוִד כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֲנִי לְקַחְתִּיךָ מִן הַנָּחַל מֵאַחַר הַצֹּאן לְהִיזוֹת נָגִיד עַל עַמִּי עַל יִשְׂרָאֵל. וְאַהֲיָה עִמָּךְ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלַכְתָּ וְאַכְרַתָּה אֶת כָּל אֲיִבֶיךָ מִפְּנֵיךָ וְעָשִׂיתִי לְךָ שֵׁם גְּדוֹל כְּשֵׁם הַגְּדֹלִים אֲשֶׁר בְּאַרְצָא. וְשִׁמְתִי מְקוֹם לְעַמִּי לְיִשְׂרָאֵל וְנִטְעַתִּיו וְשָׁכַן תִּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַז עוֹד וְלֹא יִסִּיפוּ בְנֵי עוֹלָה לְעַנּוֹתוֹ כְּאֲשֶׁר בְּרִאשׁוֹנָה. וְלִמֵּן הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוִּיתִי שְׁפָטִים עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְהִנִּיחְתִּי לְךָ מִכָּל אֲיִבֶיךָ וְהִגִּיד לְךָ ה' כִּי בַיִת יַעֲשֶׂה לְךָ ה'. כִּי יִמְלֹאוּ יְמֶיךָ וְשָׁכַבְתָּ אֶת אֲבֹתֶיךָ וְהִקִּמְתִּי אֶת זֶרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֶּעֶיךָ וְהִכִּינְתִּי אֶת מַמְלַכְתּוֹ. הוּא יִבְנֶה בַיִת לַשֵּׁמִי וְכִנְנְתִּי אֶת כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ עַד עוֹלָם. אֲנִי אֶהְיֶה לוֹ לְאָב וְהוּא יִהְיֶה לִּי לְבֵן אֲשֶׁר בְּהַעֲוֹתוֹ וְהִכְחַתִּיו בְּשִׁבְטֵי אֲנָשִׁים וּבְנִגְעֵי בְנֵי אָדָם. וְחִסְדֵי לֹא יִסוּר מִמֶּנּוּ כְּאֲשֶׁר חִסְרְתִּי מִעַם שְׂאוֹל אֲשֶׁר חִסְרְתִּי מִלְּפָנֶיךָ. וְנָאֵמַן בַּיִתְךָ וּמַמְלַכְתְּךָ עַד עוֹלָם לְפָנֶיךָ כְּסָאָךָ יִהְיֶה נֶכּוֹן עַד עוֹלָם (שמואל ב ז, ח-טז).

ב. בית לה', בית לישראל

המילה המנחה בפרק היא בית. היא מופיעה בו במובנים שונים חמש-עשרה פעמים. דוד בפנייתו משווה בין הבית שלו לבית לה', ומכך משתמע שדוד מתייחס למובן הפשוט של המילה בית, כלומר מבנה; ובית הארזים מונגד לאוהל. עשיית בית לה' היא

חידוש של דוד. בספר דברים מופיע עשרות פעמים הצירוף "הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה'", אך בהקשרים הללו לא נזכרת כלל המילה בית, ואין בהם גם שום ציווי לבנות לו בית.⁵

התשובה לדוד אמורה לעסוק בביתו של ה', אך ברובה היא עוסקת בדוד והמשכו - 'כי בית יעשה לך ה'. מעקב אחרי המילה המנחה חושף כי משמע הצירוף 'בית דוד' הוא המשכיותו, נצחיותו, שושלת המלוכה שהוא יעמיד.⁶ כלומר המילה בית בנוגע לדוד אינה מייצגת כאן מבנה שבו דרים אלא משמעותה מטפורית, והיא מציינת קביעות. נראה שה' לא רק נעתר לבקשת דוד אלא אדרבה, הוא מקיים אותה במובן עמוק יותר ממה שדוד העלה על דעתו. משמעותה הרוחנית של ההבטחה שבן דוד יבנה בית לה', היא ההשתרשות במקום.

המלבי"ם מתאר את הקביעות שהבית מייצג ומעמיק את רעיון הנצחיות:

והנה הבית הנבנה בקביעות מצייר המנוחה והקביעות שישב ה' בקרב עמו במנוחה והשקט, הפך האהל והמשכן שציינו שעדיין לא ישכון בקביעות, אם מפני שהעם לא הטהרו עדיין מעונותיהם והיו חוטאים פעם אחר פעם, כמ"ש שם "והיה במות השופט ישובו והשחיתו מאבותם", שעי"ז יסלק שכינתו מהם בכל פעם, ואם מפני שע"י חטאותיהם נמכרו ביד אויב ובשובם בתשובה יצטרך לעוף עליהם כצפרים עפות לפדותם מני צר, שזה יצויר בטלטול ובשכונה באהל ארעי. ולפ"ז לא היה העת עדיין שיבנה המקדש, לא מצד מלכות דוד, שעד עתה לא היה קבוע, ח"ש "האתה תבנה לי בית". ולא מצד המנוחה, שעדיין לא היה עת לשבת במנוחה, ח"ש "תבנה לי בית לשבתי" (מלבי"ם לשמואל ב ז, ה).

המלבי"ם חושף ממד נוסף של המקדש - המקדש מסמל את הקשר הנצחי בין ישראל לה'. שלא כמשכן, שהוא אוהל נייד, המקדש, העומד במקום אחד ויוצר קדושה קבועה של מקום, מסמל את הנצח. לכן דוד אינו רשאי לבנות את המקדש. אומנם בקשתו ראויה, אך עדיין לא הגיע הזמן הנכון. עם ישראל טרם הגיע למנוחתו,⁷ וגם הקשר שלו עם ה' עוד לא יציב ונאמן. המקדש ייבנה כאשר ישראל יהיו מוכנים לקבל שכונה עליהם. כאשר יעמוד המקדש על מכונו, יהיה הקשר קבוע ונצחי - ללא נסיגה או

5 בנביאים ה' מכנה את המקדש בשם העצם 'בית' ואפילו קורא לישראל לבוא ולבנות את ביתו. למשל: "וַיְהִי דְבַר ה' בַּיּוֹם הַהוּא הַנְּבִיא לְאָמֹר. הֲעַת לָכֶם אֲתֶם לְשֹׁבֵת בְּבִתְיֶכֶם סְפוּנִים וְהַבֵּית הַזֶּה חָרֵב [...] יַעַן בֵּיתִי אֲשֶׁר הוּא חָרֵב וְאַתֶּם רֹצִים אִישׁ לְבֵיתוֹ. עַל כֵּן עָלִיכֶם כָּלֵאוּ שְׁמִים מְטָל וְהֶאֱרָץ כָּלֵאָה יְבוּלָה" (חגי א, ג-י). מעניין להעיר שכינוי זה מגיע רק אחרי בניין בית המקדש. 6 כפי שנראה בפסוק י, ה' מבטיח שישים מקום לעם ישראל, ובפסוק הבא מבטיח בית לדוד וצאצאיו. 7 כידוע מהמשך ספר שמואל, עתידות להתרגש על ישראל עוד מלחמות רבות עם פלשתים. יתר על כן, מלך ישראל נלקח מהצאן להיות נגיד על ישראל, אך הוא איננו בן מלכים בעצמו, ומלכותו עדיין איננה קבועה.

תנועה. כך עולה מפסוק י: 'ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתי'. השורש שכ"ן מתייחס כאן לישראל, ושכינתו במקומו מקבילה לשכינת ה' בתוך ישראל.⁸

נמשיך לאור כיוון פרשנותו של המלבי"ם, הקושר באופן הדוק את הבית לה' בישראל ובמצבם. כך נאמר בהמשך: 'כי לא ישבתי בבית למיום העלותי את בני ישראל ממצרים ועד היום הזה ואהיה מתהלך באוהל ובמשכן'. נקודת ההתייחסות לשיבת ה' בבית היא יום הוצאתו את ישראל ממצרים, ואין היא יום בריאת העולם. נראה ששיבת ה' במקום תלויה באופן הדוק בקיומו של עם ישראל. לפני התהוות העם השאלה לא הייתה רלוונטית כלל; מאז נוצר העם ה' עדיין מתהלך ואינו יושב במקום אחד, אבל כבר מתקיים שיח סביב מקום ישיבתו וכמיהה לכך; רק כשישראל מגיעים לשבת בנחלתם מגיעה השעה לעשיית בית גם לה.⁹

מערכת היחסים ההדדית בין מצבם של ישראל למקומו של ה' איננה התנאי לבניין המקדש, אלא היא מהותו - 'הוא יבנה בית לשמי וכוונתי את כיסא ממלכתו עד עולם. אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעוותו והוכחתי בשבט אנשים ובנגעי בני אדם. וחסדי לא יסור ממנו'. בית ה', שהוא ממלכת זרעו של דוד, יוקם לשמו של ה'. כך כותב רש"י: "אמרו השלוחים לישראל: הקדוש ברוך הוא שלחנו לפדות לו לעם ולשום לו שם ולעשות לכם הגדולה" (רש"י לשמואל ב ז, כ). תפקידם של ישראל בעולם הוא שימת שם לה'. עצם קיומו של העם הנאמן השוכן בארצו הוא המקום לה' בעולם. ואולם מלבד התפקיד הלאומי שימלא בית המלכות בישראל, הבית מגלם גם אינטימיות - מקום המפגש והתקשורת בין אב לבנו.

בהסברו של האלשיך למהותו של בית המקדש הוא מדגיש שהמקדש מגלם את האפשרות של העם כולו, ולא רק של היחידים, להיפגש עם הבורא:

"ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ". הם האבות, כמו שאמרו ז"ל (עי' פסחים ק"ז ב). ויהיה לפי דרכנו כי "ותעש לך שם" כאבות שהן הם היו המרכבה, כך אתה לעצמך אינך צריך כי בית אלקים והיכל ה' אתה, ושמה תאמר אם כן מה צורך בית עולמים להתפשט בו שכינה, שאני בא לומר "עד אמצא מקום לה", היה די לי

8 הכיוון של המלבי"ם שונה מפירושו של אברבנאל וכמעט הפוך ממנו. אברבנאל על אתר מביא את המדרש הבא: "אמר ר' יהודה בר' אלעאי כיון ששמע דוד זה, אמר: הרי נפסלתי מלבנות בית המקדש. אמר ליה הקדוש ברוך הוא: חייך! כל הדמים אשר שפכת כאיל וצבי הן לפני, שנאמר בהם (דברים יב, כד) 'על הארץ תשפכנו כמים'. אמר דוד לפניו: רבוננו של עולם, אם כן למה איני בונה אותו? אמר ליה: גלוי וידוע לפני שישראל עתידין לחטוא ואני מפיג בבית חמתי, וישראל ניצולין. ואם אתה בונה, הרי יהיה הבית קיים ואינו חרב לעולם, אמר לו: והרי הוא יפה? אמר לו הקדוש ברוך הוא: מוטב שאפיג בבית חמתי ואחריבנו, וישראל יהיו ניצולין, הה"ד (איכה) 'דרך קשתו כאויב וגו' כלה השם את חמתו וגו'. כווננו בזה שלא נמנע דוד מלבנות הבית מפני גנותו, ושלא היה שפיכות דמי האויבים עוון כי אם זכות, אבל היה לסבה אחרת". אברבנאל רואה במקדש מקום שיסמל את הקשר החי והדינמי בין ישראל לה'. המקום שה' שוכן בו יסגל עצמו למעשיהם של ישראל. אילו הורשה דוד המלך בעצמו לבנות את הבית, היה המקום תלוי בזכויותיו של דוד. כך היה נפגע הקשר החי בין ישראל לה' שאמור בית ה' לגלם, שכן זכות דוד הייתה מגינה על הבית גם בחטאי ישראל. כך למשל בברייתא: "ת"ר: 'כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה', מנוחה - זו שילה, נחלה - זו ירושלים" (בבלי, זבחים ק"ט ע"א).

כי היכל ה' אני, ובי שורה השכינה ברוחי, ומה צורך מקום? לזה אמר הנה על עצמך אמת הוא שאינך צריך מקום, אך מה ש"ושמתי מקום", הוא בשביל עמי ישראל. כי אינם משיגים על ידך מה שמשיגים על ידי המקדש, כי בו מתכפרים ומטהרים מטומאותם, וקונים שפע בהראות שם לפני ה', באופן שעל ידי כן "ונטעתי", ובאומרו לשון שימה, ובאומרו מקום, ולא אמר ואבנה בית וכיוצא בו, הוא אל שיתן שמו יתברך שם שכינתו הנקראת מקום, כמו שאמרו ז"ל על פסוק (בראשית כב ד) "וירא את המקום מרחוק" (שם כח יא), "ויפגע במקום", וכן אמרו רבותינו ז"ל (בראשית רבה סח ט): מפני מה מכנים שמו של הקדוש ברוך הוא וקוראים אותו מקום, מפני שהוא מקומו של עולם כו'.

בקרב יחידי הסגולה, שהם המרכבה לשכינה, כמו האבות ודוד המלך עצמו, כבר היה מקום לה. הם היו מקומו. האלשיך מסביר שדוד התאוה לבנות בית לה' כדי לאפשר מפגש של קבוצה שכל אחד מפרטיה חשוב בפני עצמו, איש ואישה, צעירים ומבוגרים, וכל אחד מהם צריך לראות ולהיראות את פני ה' כפי שצוינו במצוות הקהל: "בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלהיהם במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם. הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרף אשר בשעריך" (דברים לא, יא-יב).

אחרי שהתייחסנו אל תפקידו של בית ה' הפונה אל כלל האנושות והתבוננו בפן הלאומי שבו, אני מבקשת לרדת לממד פרטי יותר - ליחס בינו לבין כל פרט ויחיד מישראל.

הפועל 'מתהלך', המופיע בפסוק "ואהיה מתהלך באהל ובמשכן" (שמואל ב ז, ו)¹⁰ ביחס לה', כמעט יחידאי במקרא.¹¹ הוא מופיע בתיאור המפגש בין אדם לאלוהים בגן עדן מייד לאחר החטא: "וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' אלהים בתוך עץ הגן. ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה" (בראשית ג, ח-ט). הרב רא"ם הכהן רואה בפסוק זה נקודת מפנה בסיפור גן עדן. בראשית ה' שכן בתוך האדם והתקשר איתו מתוכו, ואילו אחרי החטא הוא מתואר מן החוץ: "מתהלך בגן לרוח היום", מתהלך ולא מושרש, נטול מקום כביכול. לאור זה אפשר לפרש את השימוש החוזר באותו פועל בענייננו, והפעם לא כתגובה לחטאו של אדם אלא במענה לבקשת דוד לבניית בית לשבתו; מעבר לייעודו של הבית כמקום מפגש בין אדם לאלוהים יש כאן סימון של כיוון לשוב אל המפגש הפנימי שהיה בראשית הבריאה.

10 תודה לחנה ורשימר, שהאירה את עיניי לצירוף המופיע בשני הסיפורים.

11 מלבד שתי ההופעות שאני מתייחסת אליהן כאן, הצירוף הזה המיוחס לה' נזכר גם כאן: "כי ה' אלהיה מתהלך בקרב מחנה להציל ולתת איביך לפניך והיה מחנה קדוש" (דברים כג, טו).

ג. האורח והמארץ

ראינו תשובות שונות לשאלה מדוע דוד לא הורשה לבנות את המקדש: לפי כיוון פרשני אחד, נבצר מדוד לבנות את המקדש משום שהוא לא הבין את משמעותו המדויקת. לפי אפשרות פרשנית שנייה, דוד לא היה האדם המתאים למשימה. תשובתו של אברבנאל מעניינת ומעוררת מחשבה במיוחד:

ועל דרך הפשט אשוב בפירוש "האתה תבנה הבית לשמי כי לא ישבתי" וגו', שראה יתברך שאין ראוי לבנות הבית מצד הפועל ומצד הזמן. מצד הפועל שהוא דוד, לפי שדוד היה רועה צאן, והאל יתברך הקימו לנגיד והוא יתברך עשה בית לדוד, ואיך עשה דוד בית לו יתברך? כי אין ראוי שהמקבל הוא ישוב פועל, ודוד, אשר האלקים עשה לו בית, לא ישוב הוא לעשות בית לאלקים. ומצד הזמן, לפי שבנין הבית תלאו התורה במנוחת האויבים וההשקט מהמלחמות, וזה לא היה עדין בימי דוד, כי עם היות שאמר שהניח השם לו מכל אויביו מסביב, הנה אחר זה היו לו מלחמות רבות כמו שיזכור אחרי זה. ומפני שתי הסבות האלה ראה יתברך יותר ראוי שיבנה שלמה הבית, לפי שנולד במלכותו והיה מלך בן מלך גדול, ובימיו היה שלום והשקט והיתה מנוחתו כבוד, ולכן הוא יבנה את הבית.

הסיבה הראשונה שאברבנאל מביא קשורה בדמותו של דוד. ה' אסף את דוד ממקומו הפשוט והפרטי, מתפקיד רועה הצאן, והכניסו לשושלת המלוכה. ה' הדריך והוביל אותו ושמר עליו מפני כל אויביו. במערכת היחסים הקרובה בין ה' לדוד ה' הוא שנותן מקום לדוד. כינון מקום לה' הוא תנועה שמגיעה מהאדם לקראת ה'; האדם מפנה מקום לבוראו, לכן לא ייתכן שדוד יבנה מקום לה'. פרשנות זו מעוררת שאלה: האם קיימת בכלל מציאות אחרת, שבה האדם יגיע אל מקומו באופן עצמאי, ואז יוכל לפנות מקום לה'?

בהמשך פירושו אברבנאל נדרש אל העיתוי, וגם כאן הוא מתייחס לתנועה האמורה להגיע מהאדם אל אלוהים, ולא להפך. הציווי לעשות מקום לה' בארץ מותנה בכך של ישראל עצמם יהיה מקום. אם אין לישראל מקום, הם לא יוכלו לעשות מקום לה'. כמוכן, לא מדובר בעניין טכני אלא בעניין מהותי; ה' בחר לקשור את מקומו בעולם בישראל. הרצון למקום שיאפשר מפגש צריך להיות הדדי: ה' יצטמצם למקום אחד, ואנחנו צריכים לפנות בתוכנו מקום.

מהפרשנויות השונות לפרק עולה תמונה המתארת את בית הבחירה, המקדש לשכינה, ואת מה שמתרחש בו. לא מלאכת המקדש ועבודת הקורבנות מתוארות כאן אלא מקומו של המקדש בחיי כל האזרח בישראל ומקומו של ישראל בבית המקדש. הבית איננו מקום שזכינו בו בזכות האבות או מתנה שה' העניק לנו; המקדש במקום אשר יבחר ה' מגלם אפשרות של מפגש בין שני מארחים - ה' הבוחר מקום אחד ומארץ בו את ישראל, וישראל הבונים בית מעצמם כדי להשכין ולארץ בו את ה'. "אַחַת שְׂאֵלְתִי מֵאֵת ה' אֹתָהּ אֶבְקֶשׁ שְׁבִתִי בְּבֵית ה' כָּל יְמֵי חַיִּי לְחַזוֹת בְּנַעֲמֵם ה' וּלְבַקֵּר בְּהִיכָלוֹ" (תהלים כז, ד).

עז דבורה • בית לשכינה

אני חותמת את המאמר בימים שנגיף הקורונה משתולל, בימים שאנו נדרשים להישאר ספונים בביתנו, במקומנו שלנו. השאלות מתחדדות והופכות לקיומיות יותר. בימים שבהם נכתבות שורות אלה בכל בית מאמין משפחות נאספות יחד לתפילה וללימוד. הן מזמינות אליהן את השכינה והופכות את הבתים למקדש מעט.

בתוך הבית מתקיים מפגש אינטימי וטבעי, אך אנחנו עדיין מצפים לבית ומקום שאליו נצא ונעלה, ובו נעמוד לא בתור יחידים אלא בתור עם מול מלכו, המתפלל את אותה תפילה שהתפלל שלמה המלך בחנוכת המקדש לפני שנים כה רבות:

כִּי הָאֱמֹנִים יֵשֵׁב אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ הַנְּהָה הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַיִם הַשָּׁמַיִם לֹא יִכְלְלוּךָ אֵף כִּי הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בְּנִיתִי וּפְנִיתָ אֶל תְּפִלַּת עֲבָדֶיךָ וְאֶל תְּחִנָּתוֹ ה' אֱלֹהֵי לְשִׁמְעֵךְ אֶל הַרְנָה וְאֶל הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עֲבָדֶיךָ מִתְּפִלַּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם. לְהִיּוֹת עֵינֶיךָ פְּתוּחוֹת אֶל הַבַּיִת הַזֶּה לְיִלָּה וַיּוֹם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַרְתָּ יְהִי שְׁמִי שָׁמַע אֶל הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר יִתְּפִלֵּל עֲבָדֶיךָ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה (מלכים א ח, כז-כט).